

gozású, gyakran pelyvával soványított, gyengén kiégetett agyagból készítették, anyagába olykor kavicsot is beledolgoztak. Felületén kialakíthattak peremet is, amelyre ráhúzták a forró hamut, ill. paraszat. Az így fölforrósított ~ tkp. úgy működött, mint egy kis kemence. Elsősorban kenyértészták sütésére használták.

Mind a honfoglalást megelőző korokból, mind az Árpád-korból adatolható. A késő középkorban használata visszaszorul. A hódoltság területén megtelepedett balkáni etnikumok körében ismét népszerű edényformává vált.

Irod.: GAÁL Attila, *Az ólommegmunkálás eszközei az újpálánki (Tolna megye) török palánkvár régészeti anyagában, in Iparrégészeti kutatások Magyarországon*, Veszprém, 1981, 147; HOLL Imre, *Köszeg vára a középkorban*, Bp., 1992 (FontArchHung).

Tomka Gábor

süveg →fejviselet

süvetei falképek

Az Antiochiai Szt. Margit nevére szentelt süvetei →rotunda falképei az 1915-ben megkezdett helyszíni kutatások óta ismertek. A kis épület apszisa az Árpád-kori mo.-i falfestészet egyik legnagyobb felületet kitöltő és képsorokban is leg gazdagabb emlékét tartotta fenn. Szentélyébe, szokatlan módon, elbeszélő ábrázolások kerültek, noha ezek általában a hajó ikonográfiai programjának részei. A hengerfal felső sávján a templom védőszentjének legendája, alatta egy Passióciklus töredékei maradtak fenn, a fal déli negyedén pedig egy Utolsó ítélet-kompozíció. Az 1280 k.-re tehető falképek provinciális mester kezére vallanak, aki azonban igen jó színvonalú előkép alapján dolgozott. 1400 k. vagy még később újabb kifestésre került sor; ekkor egy Gömörben, a Rima völgyében (pl. Och-tina, Hizsnyó, Rimabréz, Gecelfalva stb.) működő műhely dolgozott a templomban. A gótikus festésréteg egy része leválasztva az SNG-be került.

Irod.: RADOCSEY, 1954; TÓTH Melinda, *A süvetei körtemplom freskói. Adalékok a középkori falképciklusok templombeli elhelyez-*

kedésének kérdéséhez, Építés-Építészettudomány, 1973; Uő, *Árpád-kori falfestészet*, Bp., 1974 (MűvtörtFüz, 9); Vlasta DVORÁKOVÁ, Josef KRÁSA, Karel STEJSKAL, *Středověká nástěnná malba na Slovensku*, Praha–Bratislava, 1978; Anton C. GLATZ, *Gotické umenie v zbierkach Slovenskej národnej galérie*, Bratislava, 1983, Nr. 6.; Milan TOGNER, *Středověká nástěnná malba v Gemeri*, Bratislava, 1989.

Wehli Tünde

svábok →németek

Svasoriae regum Hungariae (Magyar királyok rábeszélő szónoklatai; Nagyszombat, 1728)

Szónoki példatár, a →nagyszombati jezsuita egyetem filozófiai kurzusának záróvizsgáit köszöntő latin nyelvű kiadvány. Szerzője vlsz. a retorikai évfolyam tanára, →Kazy Ferenc. 12 fiktív szónoklatban magyar uralkodók okolják meg (gyakran a kat. vallás terjesztésével kapcsolatos) történelmi elhatározásaikat (Szt. István a nép megtérítése, II. András a szentföldi hadjárat, Mátyás Cseho. vallási okból való megtámadása mellett érvel stb.).

Kecskeméti Gábor

Syllabus rerum memorabilium
→sajtó

Sylvanus, Georgius →Szilágyi György

Sylvester János (Szinyérváralja, 1504. k.–?, 1552. máj. 6. e.)

Humanista bibliafordító, költő. →Sylvester Mihály bátyja. Középfokú tanulmányait feltehetően a szülőhelyéhez közeli Nagybánya városi iskolájában végezte. 1526-ban iratkozott be a krakói egyetemre. Itt találkozhatott először az európai humanizmus nyelv- és irodalomszemléletének megannyi megnyilvánulásával. A híres angol humanista, Leonhard Cox erasmista köréhez tartozott. Hieronymus →Viator nyomdájában közreműködött grammatikai kézikönyvek szerkesztésében. Először egy alapfokú latin nyelvtanhoz készített a német és

Egész oldalas fametszet Sylvester János Új Testamentumából (Sárvár-Újsziget, 1541)

a lengyel mellé magyar értelmezéseket (*Rudimenta gramaticae*, Krakkó, 1527). Második grammatikai munkájában az iskolás gyerekek fogalomkincséhez alkalmazkodó latin beszélgetésgyűjteményt egészített ki – ugyancsak a német és a lengyel mellett – magyar fordítással (*Puerilium colloquiorum formulae*, Krakkó, 1527). A magyar szöveget különösen értékesé teszi, hogy nem ragaszkodik szorosan a latin mintához, hanem

meglehetősen szabadon tolmácsolja a párbeszédeket a különféle helyzetekben, híven tükrözve a 16. sz. első felének élő nyelvhasználatát, kifejezéseit. Ezért nemcsak nyelvészeti, hanem művelődéstörténeti szempontból is becses emlék. Krakkóban jelent meg első ismert irodalmi műve, a két latin költeményt tartalmazó *Rosarium...* (1527) is.

1529-ben a wittenbergi egyetemre iratkozott be; Melanchthont is hallgatta.

A Nádasy–Kanizsai-cimer az Új Testamentumban

1534-től patrónusa, →Nádasy (I.) Tamás sárvári udvarában élt, a település elemi iskolájában tanított. Valószínű, hogy 1534 vége és 1536 eleje között másodszor is megfordult Wittenbergben.

Az 1530-as évek közepén kezdte el magyarra fordítani az Újszövetséget. Nádasy a munka kinyomtatásához a Sárvár melletti Újszigeten műhelyt hozott létre. A nyomda első termékeként jelent meg a *Grammatica Hungarolatina* (1539), mint „előtanulmány” a nagy feladathoz. ~ a latin grammatika tárgyalásával párhuzamosan kísérletet tett anyanyelve szabályszerűségeinek módszeres feldolgozására. A munka részletes alaktan; mondattant nem tartalmaz. ~ tevékenysége pontosan megfelelt a korabeli Európa nyelvművelő törekvéseinek: a magyar nyelv is beilleszkedett abba a folyamatba, amelyek során a latin grammatikára támaszkodva,

de attól egyre jobban elszakadva megszülettek az élő nyelvek tudományos igényű rendszerezései, egyszersmind megkezdődött a nyelvi normák rögzítése.

Bibliafordítása során arra törekedett, hogy a szent szövegeket anyanyelvén megszólaltatva a humanista bibliakritika szigorúságát is szem előtt tartsa. Erasmus görög–latin kiadása nyomán dolgozott. A korábbi részleges fordítások (→Komjáti Benedek, →Pesti Gábor) után elsőként készítette el a teljes magyar Újszövetséget. Ez az első Mo.-on előállított magyar nyelvű könyv (*Új Testamentum*, Sárvár–Újsziget, 1541). ~ magyar disztichonokban írt bevezetést az egész munkához és az egyes részekhez. A korábbi kísérletek után ezek az első hosszabb, metrikai szempontból kifogástalan, irodalmi értékű magyar időmértékes

versek. A fordításhoz csatolt magyarázatok közül kritikátörténeti szempontból igen értékes „Az olyan igékről [=szavakról] való tanúság, melyek nem tulajdon jegyzisben [=saját, első jelentésükben] vitétnék” c. fejtegetés. Itt jelennek meg ~ irodalomszemléletének legfontosabb vonásai: a költészet lényege, hogy az alkotó kitalál bizonyos dolgokat („lelis”), ezáltal megteremti saját öntörvényű világát. Ennek meghatározó jellemzője a nyelvi megformálás, a költői kifejezőmód („az beszídnék nemesen való szerzise”). Legfontosabb eszköze a képes beszéd, a metaforikus nyelvhasználat. Ebben látta a korabeli magyar nyelvű szerelmi költészet, a ma már szövegszerűen csaknem ismeretlen virágénekek költői értékét is. Korát messze megelőzve fogalmazta meg magyarul azt a retorikai-poétikai alapú irodalomfelfogást, amely a 18. sz. végéig meghatározta az irodalomról való gondolkodást.

1543-ban Nádasdy ajánlásával a bécsi egyetemre került. A héber, 1546-tól 1550-ig a görög nyelv professzora volt. Megjelentek latin versei: elégiája a törökök ellen (*De bello Turcis inferendo elegia*, Bécs, 1544), Bécszet megszemélyesítő költeménye (*Prosopopoeia Viennae*, [Bázel], 1546), Anna királyné sírverse (*In tristissimum [...] Annae [...] obitum epitaphium*, Bécs, 1547), Wilhelm Mamminger sírverse (*In mortem [...] adolescentis Guilielmi Mamminger epitaphium*, Bécs, 1550), a feltámadott Jézus panasza (*Querela Domini Iesu Resurgentis*, Bécs, 1550 k.), a hit panasza (*Querela fidei*, Bécs, 1551). →Bornemisza Péter énekeskönyvében (*Énekek három rendbe*, Detrekő, 1582) maradt fenn *Krisztus feltámadá...* kezdetű éneke. Életének további folyásáról, halálának körülményeiről nem ismertek adatok.

Kiad.: *A két legrégebb magyar nyelvű nyomtatvány* [*Rudimenta grammatices, Puerilium colloquiorum formulae*], kiad. MELICH János, Bp., 1912 (hasonmás); BHA 1, 1960 (hasonmás); BHA 6, 1964 (hasonmás) = <http://mek.niif.hu/06900/06987/pdf; Rudimenta grammatices; Grammatica Hungarolatina>, kiad. MOLNÁR József, Bp., 1977 (ha-

sonmás); NÉMETH S. Katalin, *Egy elveszettnek hitt Sylvester-nyomtatvány*, AHistLitHung, XVIII, 1981 (a *Rosarium* teljes szövegével); Sylvester János latin–magyar nyelvtana, ford. C. VLADÁR Zsuzsa, Bp., 1989; BHA 22, 1989 (hasonmás); *Grammatica Hungarolatina* <http://mek.niif.hu/03400/03466/03466.pdf> (elektronikus hasonmás); FÓNYAD Pál, *Sylvester János Bécsben*, Sárovar, 1995 (a Mamminger-sírsírs teljes szövegével); *Grammatica Hungarolatina*, krit. kiad., kiad., bev., jegyz. BARTÓK István, Bp., 2006 = <http://mek.niif.hu/05700/05725/05725.pdf>.

Irod.: BALÁZS János, *Sylvester János és kora*, Bp., 1958; SZATHMÁRI István, *Sylvester János*, in Uő, *Régi nyelvtanaink és egysége-sülő irodalmi nyelvünk*, Bp., 1968; Sylvester János bibliográfia, szerk. NAGYNÉ PIROSKA Lilla, Sárovar–Szombathely, 1987; László JANKOVITS, *Johannes Sylvester and the First Metric Poem in Hungarian*, Studi Umanistici Picensi (Sassoferrato), 2002; Sylvester János. *Válogatott bibliográfia* [1527–2004], szerk. NAGYVÁRADI Nóra, in „*Ídes az hazának szerelme*”. *Tiszteletadás Sylvester Jánosnak*, szerk. PALLÓSNÉ dr. TOLDI Mária, Szombathely, 2004; BARTÓK István, „*Nem egyéb, hanem magyar poézis*”. *Sylvester János nyelv- és irodalomszemlélete európai és magyar összefüggésekben*, Bp., 2007.

Bartók István

Sylvester Mihály (16. sz.)

Ev. egyházi író, →Sylvester János öcsese. 1537-től a sárovari nyomdában a német mester, Johann Strutius (Strauss), majd 1540-től a műhely vezetését átvevő →Abádi Benedek mellett dolgozott, 1541-től a sárovari iskolában tanított. Iskolai használatra kátészerű formában foglalta össze az ev. hitelveket. Amikor Somogyi Péter vágssellyei tanítót →Oláh Miklós esztergomi érsek parancsára fogásba vetették és pert folytattak ellene (1551–58), a vádpontokat ~ nála talált kézírata alapján állították össze. Innen tudjuk, hogy ~ igen nyomatékosan hangsúlyozta – többek között – Krisztus egyházfőiségét. Nemcsak a pápai hatalmat ítélte el, hanem az érseknek is szentelt egy fejezetet ezzel a címmel: „Vajon Péter igaz követője-e Oláh Miklós, az mos-

tani érsek?” Itt „Sátánnak és a klérus fellett zsarnokoskodó úrnak” nevezte. Azt a feltételezést, mely szerint a munka nyomtatásban is megjelenhetett, a modern kutatás alaptalannak minősíti.

Irod.: SZIMONIDESZ Lajos, *Mihály sárvári evang. iskolamester és Somogyi Péter írása*, MKsz, 1942; BALÁZS János, *Sylvester János és kora*, Bp., 1958; FITZ József, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története*, II, *A reformáció korában*, Bp., 1967.

Bartók István

Sylvester-nyomda

Sárvár-Újszigeten működött, 1536–41 között. Névadója →Sylvester János, tulajdonosa →Nádasdy (I.) Tamás országbíró, nyomdása előbb Johannes Strutius, majd →Abádi Benedek. A nyomda eszmei irányítója a humanista bibliafordító volt, ezért jogos a ~ elnevezés.

A Nádasdy Tamás által a Sárvárhoz tartozó újszigeti birtokán 1536-ban alapított műhely volt az első mo.-i nyomda, amelyben magyar nyelvű könyv készült. (A korábban létesített szebeni és brassói műhelyben csak német és latin nyelvű művek jelentek meg.) A nyomda vezetését Nádasdy az 1534 óta a sárvári udvarban élő Sylvester Jánosra bízta, aki ezáltal rendkívül kedvező lehetőséget kapott művei kinyomtatására, hisz azok helyben, saját felügyelete mellett készülhettek el. Bár a könyvnyomtató műhely létesítésének elsődleges célja a Sylvester fordításában, Erasmus görög–latin kiadása nyomán készülő magyar nyelvű *Új Testamentum* kinyomtatása volt, ezt

Fametszet Sylvester Új Testamentumában (Sárvár-Újsziget, 1541)

megelőzően, 1539-ben már kikerült a sajtó alól Sylvester *Grammatica Hungarolatinája*. Ez a latin nyelven írt →grammatika egyúttal az első magyar nyelvűtan. A könyvnyomtatást a patrónus által szerződtetett, Bécsből hívott Johannes Strutius (Strauss) végezte, aki gyakorlott fametsző, de gyenge nyomdász volt. A magával hozott ún. bastard típusú nyomdabetűkkel dolgozott, amelyek a továbbiakban nem honosodtak meg Mo.-on. Strutius 1539-ben fogott hozzá az *Új Testamentum* nyomtatásához, de a lassan haladó munkához meghívták Abádi Benedeket, aki az 1530-as években Krakkóban, a Vietor-nyomdában dolgozott. Sárvára vlsz. 1540 elején érkezett, és végül ő fejezte be az *Új Testamentum* nyomtatását 1541 legelején. Sylvester az elkészült művet Ferdinánd császár és magyar király két fiának, Miksa és Ferdi-

A Sylvester-nyomda iniciáléi